

REVOLU- TIONEN UDSKUDT

Danske trotskister i 1940'erne

Af Bertel Nygaard

Forventningen om en snarlig revolution i både øst og vest var bærende for de danske trotskister under og umiddelbart efter besættelsen 1940-45. Da revolutionen udeblev, måtte de søge nye måder at videreføre en revolutionær socialistisk politik på. I denne situation viste sig vidt forskellige samtidsopfattelser, fremtidsforventninger og handlingsformer.

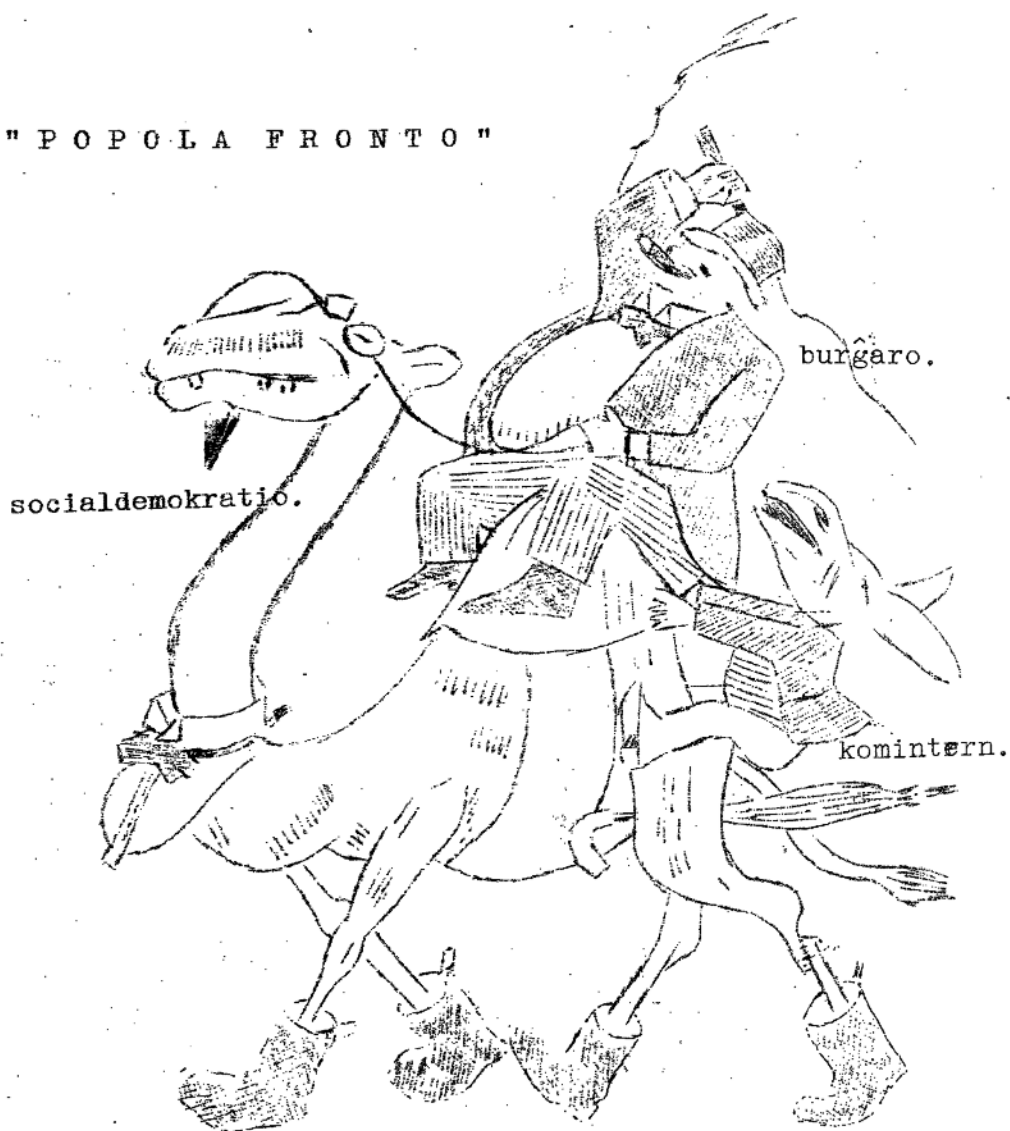
“Krigens økonomiske og sociale følger vil være så alvorlige, at der ikke vil blive nogen plads for reformer, som kan indgyde arbejderne falske illusioner (...). Mulighederne for en kontrarevolutionær intervention vil være meget begrænsede, krigens følger rammer denne gang alle lande dybt, og de revolutionære rygstelser vil derfor få en langt mere udpræget international karakter.”¹

Sådan formulerede de danske trotskister under Anden Verdenskrig de fremtidsudsigter, der styrede deres egne fælles handlinger. Den socialistiske arbejderrevolution syntes ikke som en fjern drøm, men var en umiddelbar forventning. Anden Verdenskrigs kalamiteter, mente trotskister verden over, kunne bringe de langtrækkende, gennemgribende samfundsforandringer inden for rækkevidde – ligesom Første Verdenskrig havde udløst revolutioner ikke kun i Rusland, men også Tyskland, Ungarn og andre europæiske stater, nu blot i større format.²

Man kan understrege betydningen af dette ved at inddrage den tyske filosof Ernst Blochs kategorier: *Fjernforventningerne* om et socialistisk samfund syntes her for trotskisterne at komme i berøring med *nærforventningerne* – og de fjerne *mål* med de nære. Dermed blev socialismen, for atter at bruge Blochs begreber, i mindre grad en ‘abstrakt utopi’, dvs. en blot og bar vision eller drøm, og i højere grad en ‘konkret utopi’, dvs. en historisk medieret vision i overensstemmelse med virkelige udviklingstendenser og i forbindelse med den aktuelle tilstand.³ I denne situation blev det særligt presserende for trotskisterne at afgøre, hvordan man skulle agere i det nære perspektiv for at fremme mulighederne for en samfundsrevolution i retning af socialismen.

Krigen sluttede. Men revolutionen udeblev. Trotskisterne fik ikke den epokegørende rolle, de havde tænkt sig. Tvivl og splid

" P O P O L A F R O N T O "

Folkefrontspolitikken: Den socialdemokratiske dromedar drives frem af kapitalisten – med Kommunistisk Internationale som halehæng. Satiretegning fra tidsskriftet Levigo! (Rejs jer!) – et af de mange trotskistiske esperantotidsskrifter, som blev udgivet af en lille kreds omkring Poul Moth.

dukkede op: Hvad måtte der nu gøres? Hvad *kunne* man gøre? Var der nogen chancer for en socialisme, der ikke var den autoritære sovjetiske? Nyttede det at engagere sig i revolutionær politik? Var det overhovedet muligt længere at *tænke* sig et samfundsalternativ til både den vestlige kapitalisme og stalinismen i øst?

Ved at undersøge de små danske trotskistgruppers organisatoriske og politiske udvikling i årene omkring 1945 med henblik på deres varierende fremtidsforventninger og handlingsperspektiver kan man også åbne for et særligt perspektiv på mere generelle fænomener: de kampe om samfundsmæssige fremtider og om grænserne for po-

litiske handlingsmuligheder, der ligger gemt i historiske brydningstider og forbigående mulighedsåbninger. Dette er denne artikels ærinde. Den handler om en lille skare af dybt engagerede mennesker, der på baggrund af bekendelser til de samme overordnede politiske principper – ikke mindst satsningen på en international socialistisk revolution samt kritikken af den stalinistiske kommunisme – stræbte efter at agere i fællesskab, men dog gang på gang måtte skilles. Ved at se på deres historie i 1940'erne kan man pege på, hvorledes vidt forskellige vurderinger af mulighederne for at realisere det fælles program og vidt forskellige forskydninger af de masserevolutionære handlingsmuligheder i tid og rum opstod i et særegent samspil mellem store politisk-sociale udviklinger og personlige relationer på småplan.

Trotskismen

Selv efter at være blevet sendt i eksil af sin ærkerival, Stalin, forblev revolutionsveteranen Lev Trotskij en central figur i den internationale offentlighed – ikke mindst på de dele af venstrefløj, der forholdt sig kritisk til Socialdemokratiernes og de Moskvatro kommunistpartiers politik. Op gennem 1930'erne lykkedes det ham og hans støtter at opbygge et vidt forgrenet netværk af sympatisørgrupper i mange lande. Alle disse grupper var små, men de viste sig i stand til at tiltrække kritiske medlemmer af partikommunistiske og socialdemokratiske organisationer.

Resultaterne stod langt fra mål med ambitionerne. Ikke desto mindre stillede Trotskij i 1938 sin autoritet bag etableringen af en ny international sammenslutning af revolutionære socialistiske grupper: Fjerde Internationale. Organisationen var svag fra begyndelsen, men han mente, at stiftelsen var nødvendig for at skabe en klart defineret kim til et nyt lederskab i den internationale arbejderbevægelse – et lederskab, der skulle kunne udnytte de revolutionære potentialer.⁴

Også i København dukkede der små trotskistiske grupper op i denne periode.⁵ Trotskisterne var ikke talrige i 1930'erne og 1940'erne – omtrent fyre organiserede, når de var flest, men oftest nærmere det halve eller færre, hvortil der dog oftest lagde sig en kreds af nærtstående personer uden formel tilknytning til grupperne. Selv inden for disse små grupper kan man udpege en række mindre netværk – tæt forbundne, men dog distinkte – hver kendetegnet ved særlige personlige bekendtskabskredse, politikopfattelser, temperamenter, interesser og arbejdsformer. Disse netværk var forbundne, og de samarbejdede ofte ud fra deres fælles politiske grundlag, men der var hyppige gnidninger og fløjannelser, som var med til at forme trotskisternes ofte meget omskiftelige politiske og organisatoriske praksis.

De første trotskistiske grupper i Danmark opstod, da medlemmer af den tyske trotskistiske organisation Internationale Kommunisten Deutschlands (IKD) – indtil maj 1933 kaldet Vereinigten Linken Opposition der K.P.D. (Bolschewiki-Leninisten) – kom til landet som del af den store strøm af flygtninge efter den nazistiske magtovertagelse i landet i 1933.⁶ Mange af disse flygtninge – 'emigranter', som de blev kaldt – rejste dog videre til andre lande efter nogle få måneders eller års ophold. Efter de første par år, hvor omtrent 15-20 medlemmer organiserede sig som formel undergruppe af IKD, 'Ortsgruppe Kopenhagen', og udgav tidsskriftet *Unser Weg*, svandt miljøet ind fra midten af 1930'erne. Kun en lille håndfuld tyske trotskister blev i København op gennem besættelsesårene.⁷

De tilbageblevne blev udgangspunkt for opbygningen af egentligt danske trotskistiske grupper. Den fremmeste blandt dem var Georg Jungclas (1902-75), der kom til København i maj 1933 efter nogle måneder 'under jorden' i sin hjemby, Hamburg. Han havde været en central skikkelse blandt de tyske trotskister og på den hamburgske venstrefløj, og han bragte væsentlige politiske og organisatoriske erfaringer herfra med

ind i sit danske politiske virke, der varede helt frem til 1944, hvor han blev arresteret af Gestapo og sendt til Tyskland.⁸

Blandt frugterne af Jungclas' flittige arbejde var dannelsen af den første lille danske trotskistgruppe i 1934 omkring typografen Svend Johansen. Denne lille gruppe forsøgte at tiltrække flere venstrefløjssocialdemokrater med sig ved at operere på partiets og dets ungdomsorganisations venstrefløj. Johansen lagde dog allerede i 1936 trotskismen bag sig for at engagere sig varigt i det socialdemokratiske parti.⁹

Poul Moth og esperantisterne

Sideløbende med den kortlivede Svend Johansen-kreds opstod dog et andet, yngre netværk af danske trotskister, der fra 1934 og to årtier frem havde sit centrum i Poul Moth (1898-1976), men også fra begyndelsen talte de noget yngre figurer Tage Lau (1914-91) og Åge Kjelsø (1914-95) – og efterhånden blev suppleret af flere nytilkomne og sympatisører, der først kaldte sig Socialistisk Arbejder Ungdom og fra 1936 sammen med de tyske emigranter betegnede sig som Leninistisk Arbejdsgruppe.¹⁰ Moth-kredsen havde rødder i den såkaldte 'trepilebevægelse': unge, venstreorienterede socialdemokrater, som fordrede skarp imødegåelse af nazistiske og fascistiske kredse, hvilket ikke sjældent førte til fysiske sammenstød med højreorienterede grupper.¹¹ Denne orientering mod en meget håndgribelig radikal, antifascistisk praksis blev blandt andet videreført, da Lau og Kjelsø i 1936 drog til Spanien for at kæmpe som frivillige mod Francos oprørstropper – Lau som medarbejder ved det uafhængige venstrefløjsparti POUM's propagandaafdeling i Barcelona, Kjelsø som militsmedlem ved fronten.¹²

Samtidig var Moth-kredsen kendetegnet ved en brændende interesse for sprog, især kunstsproget esperanto, hvormed kredsen forbandt en særlig politik. Moth, Kjelsø og Lau var tilknyttet det globale arbejderesperantistforbund SAT (*Sennacieca Asocio*

Tutmonda) og lagde et stort arbejde i udgivelsen af trotskistiske tidsskrifter på esperanto.¹³ Ligesom andre arbejderesperantister forbandt Moth sin sprogpolitiske stræben efter en kulturneutral, ikkehierarkisk kommunikationsform med et *anationalistisk* standpunkt, klart skelnet fra venstrefløjens traditionelle internationalisme, der søgte forbindelser mellem nationer ud fra anerkendelse af dem.¹⁴

Også Moth-kredsens dansksprogede politiske praksis var kendetegnet ved det udpræget principbetonende og nationalitetsfornægtende, der ofte kom til udtryk i karakteristiske forskydninger af den egentligt revolutionære politiske praksis til andre tider og steder end det aktuelle Danmark. Kredsen publikationer fokuserede især på internationale spørgsmål, og selv hvor aktuelle danske begivenheder blev omtalt, var det hovedsagelig som baggrund for at markere sig imod de aktuelle fænomener og fremherskende strømninger for dernæst at bekende sig – i meget almene vendinger – til behovet for en ikkestalinistisk, verdensbaseret socialisme, oftest med en meget eksplicit identifikation med Fjerde Internationale.

Denne stadige, kraftige identitetsmarkering og den overalt følelige kløft mellem de begærede fjernmål og de umiddelbare, nære samfundspolitiske perspektiver – der enten blev fordømt i almindelighed eller betragtet som genstand for meget direkte handlingsformer som f.eks. i kampen ved den spanske front – blokerede for mulige samarbejder med andre venstrefløjskræfter og for mulighederne for overhovedet at nå et publikum i den danske arbejderbevægelse. Det var denne tilgang til politisk praksis, snarere end uenigheder om principper, der hyppigt bragte Moth-kredsen på kollisionskurs med de øvrige danske trotskister.

Moth og hans sympatisører var ofte i stand til at tegne de trotskistiske organisationers ansigt udadtil i 1930'erne og efter befrielsen. Under besættelsen synes kredsen dog for en stund at være gået i opløsning som politisk samlingspunkt. Poul Moth

anså flertallet af de øvrige trotskister for at gøre utilladelige tilnærmelser til den nationalt baserede modstandskamp under besættelsen og forlod gruppen, vistnok allerede i april 1940.¹⁵ Nogle af de andre – i hvert fald Kjelsø og Børge Nielsen ('Trotskij'-Børge) – videreførte derimod den mere militante indsats ved i besættelsens sidste år at arbejde inden for den væbnede modstandsgruppe P6.¹⁶ Dette stod i skarp modsætning til den linje, der blev formuleret af flertallet af besættelsestidens danske trotskister, som jeg vil se på nu.

Revolutionære Socialister

Hen mod slutningen af 1930'erne opstod nye danske trotskistiske kredse, der distancerede sig fra Moth-gruppens arbejdsformer. Blandt de centrale figurer var her Børge Trolle (1917-2004), der havde baggrund i kommunistpartiets ungdomsorganisation, og Jacob Vedel-Petersen (1922-98), der bl.a. indgik i tidsskriftet *Clartés* redaktion.¹⁷ I efteråret 1939 konstituerede denne lidt større kreds sig – med støtte fra Jungclas og de øvrige tilbageværende flygtninge – som Revolutionære Socialister.

Revolutionære Socialister stræbte målrettet efter at skabe forbindelse mellem nærmål og fjernmål. I sine publikationer, bl.a. bladet *Klassekamp*, leverede denne gruppe ikke kun kritiske analyser og politiske perspektiver på store internationale spørgsmål som den tysk-sovjetiske ikke-angrebspagt og den sovjetiske krigsførelse i Finland. Gruppen søgte også at knytte an til mere nærtstående spørgsmål i dansk samfundspolitik, f.eks. ved forsøg på at opdyrke spirer til venstrefløjsopposition i fagforeningerne under overenskomstforhandlingerne i 1939.¹⁸

Allerede fra april 1940 og op gennem besættelsen stod denne gruppe bag en række både legale og illegale publikationer, der udlagde perspektiver for en modstandskamp med internationalistiske og klassepolitiske fortegn. I modsætning til de små, væbnede modstandsgruppers sabotageaktioner mod

Børge Trolle efter fængslingen i 1944. Han spillede en central rolle blandt de danske trotskister og det oppositionelle tillidsmandsnetværk Arbejderopposition under besættelsen og i de første efterkrigsår.

besættelsesmagten, der voksede frem fra 1942, opfordrede Revolutionære Socialister til “en bred massebevægelse i arbejderklassen og den udbyttede del af befolkningen”. En enkelt “strejke på en krigsvigtig fabrik kan opveje 100 brande og bombeattenter”, hævdede de i marts 1943.¹⁹

Trotskisterne så sig bekræftet i denne opfattelse gennem de store strejkekampe i Odense 1943 og København året efter. Og de søgte at udvikle sådanne kontakter gennem den illegale sammenslutning af københavnske tillidsmænd, ‘Arbejderopposition’,

som blev stiftet i oktober 1943 i et samarbejde mellem nogle af de ledende trotskister og ikke-trotskistiske tillidsmænd fra bl.a. B&W, senere også det bredere, illegale tillidsmandsnetværk Bedriftstillidsmændenes Udvalg, der skal have spillet en væsentlig rolle under 'folkestrejken' i 1944.²⁰ De samme kontakter blev udnyttet, da trotskisterne i oktober 1943 – ikke mindst på baggrund af deres tidlige erfaringer med at bringe tyske flygtninge i sikkerhed i Sverige – spillede en væsentlig rolle i københavnske jøders flugt over Øresund.²¹ Kort efter folkestrejken blev gruppen dog i praksis opløst og dens væsentligste aktiviteter indstillet, da en række af dens ledende medlemmer blev arresteret af Gestapo, og andre måtte flygte til Sverige. Kun et par fra kredsen, John Andersson og Thorvald Jensen, stod i krigens sidste måneder tilbage. De skrev enkelte artikler i *Arbejderopposition*, der stadig udkom, men under andre kræfters kontrol.²² De to mænds væsentligste modstandsaktivitet var dog en række flyveblade med titlen *Die Wahrheit* – henvendt til tyske soldater med fortløbende beretninger om det tredje riges militære tilbagegang og med stadige opfordringer til at begå mytteri.²³

Revolutionsforventning

Selv om Revolutionære Socialister således i praksis var opløst ved krigens og besættelsens slutning, bidrog de store folkelige protestbevægelser umiddelbart til at støtte dens forventning om afgørende sociale og politiske brud i krigens kølvand. Allerede i besættelsens første år havde gruppen i et fælles internt dokument bemærket, at de revolutionære kræfter nok endnu var fåtallige og svage, men at "forholdene selv" ville hjælpe dem på vej ved at stille "arbejderklassen over for en række opgaver, som den må løse, idet ethvert tilbageskridt vil være spærret".²⁴ Arbejderne ville med andre ord blive nødt til at vælge revolutionens vej – og dermed kernen i Fjerde Internationales program.

I foråret 1944, kort før gruppens op-

løsning, blev dette perspektiv udfoldet i gruppens blad *Klassekamp*. Den fyldige, programatiske artikel med titlen 'Dagen derpå' var forfattet af Børge Trolle som modspil til Frihedsrådets efterkrigsprogram 'Når Danmark atter er frit'. Imod Frihedsrådets klassesamarbejde imellem den partikommunistisk orienterede og den borgerlige modstandsbevægelse ville trotskisterne tage udgangspunkt i sociale delkrav, der umiddelbart kunne fremsættes af de enkelte arbejdspladser, men samtidig måtte pege hinsides det bestående samfundssystem: beslaglæggelse af alle krigsgevinster og anvendelse af beslaglagte midler til sociale formål, afvæbning af alle, der havde været i tysk eller engelsk krigstjeneste, bevæbning af arbejderne med mere. Hvor Frihedsrådet ville indkalde rigsdagen, "så snart det lader sig gennemføre", fordrede Revolutionære Socialister "øjeblikkelig valg af en konstituerende forsamling, som skal træffe afgørelse om landets fremtidige forfatning, og som skal vælges ved almindelig valgret for alle personer over 18 år". Indtil en sådan konstituerende forsamling blev etableret, skulle arbejderne kun understøtte en provisorisk regering, såfremt den stillede sig under arbejderklassens kontrol, udøvet gennem en "kongres af tillidsmænd og arbejderrepræsentanter, valgt direkte på arbejdspladserne, af bedriftsråd og arbejderkomitéer, af bevæbnede arbejdarmilits-formationer, husmandsorganisationer og lignende revolutionære masseorganisationer, som permanent kan være samlet i hovedstaden".²⁵

Dette specifikke bud på mediering af nærmål og fjernmål rummede en tydelig tilpasning til aktuelle danske forhold af bolsjevikernes fremfærd under den russiske revolution i 1917, filtreret gennem det karakteristiske trotskistiske fokus på *overgangskrav*, det vil sige, aktuelle delkrav, der kunne fremsættes her og nu, men hvis indfrielse ville indebære et brud med det bestående, kapitalistiske samfundssystem.²⁶

Efter krigen: Revolutionen udeblevet

Krigsafslutningen levede langt fra op til trotskisternes revolutionære forhåbninger. I de første par år efter besættelsen var der dog ret store protestbevægelser, også blandt de danske arbejdere. Nogle af disse protester kunne synes at rumme visse potentialer for – om ikke i første omgang en revolution under Fjerde Internationales førerskab, så dog punktvis udfordringer af Socialdemokratiets og DKP's dominans i den danske arbejderbevægelse. Midt i de danske trotskisters fundamentale skuffelse vakttes således også nye, mere beskedne håb – og anledninger til nye skuffelser. I dette sammensatte stemningslandskab opstod vidt forskellige bud på situationens karakter og mulighederne for radikal politisk handling.

Ved krigens afslutning og den danske befrielse var hovedparten af de danske trotskister fra besættelsestiden spredt, enten i fangenskab eller svensk eksil. Nogle af de centrale skikkelser fra Arbejderopposition – det trotskistisk dominerede tillidsmandsnetværk fra besættelsestiden – søgte allerede i sommeren 1945 at etablere en samlet fagforeningsopposition på grundlag af den store strejke og demonstration den 4. juli for ophævelse af loven om arbejdsforhold, for almindelige løn- og arbejdstidskrav og for oprettelse af bedriftsråd.²⁷ Men først fra begyndelsen af 1946 trådte trotskisterne atter frem som selvstændigt kollektiv med tidsskriftet *Arbejderpolitik. Organ for Revolutionære Socialister*. Reelt udtrykte bladet dog hovedsageligt grundopfattelser hos én bestemt gruppe danske trotskister: I redaktionen sad Jacob Vedel-Petersen og John Andersson sammen med den senere forfatter Børge Madsen. Vedel-Petersen og Andersson havde begge under besættelsen både været medlemmer af Revolutionære Socialister og siddet i redaktionen af det officielt socialdemokratiske, men reelt trotskistiske blad *Stormfanen*, DSU-Sundbys medlemsblad – i nært samarbejde med Grethe Hoppe og Niels Jacobsen, der lige-

ledes spillede vigtige roller i det nye tidsskrift.²⁸

Arbejderpolitik var et lille, trykt tidsskrift, som var fortrinsvis teoretisk anlagt og kendetegnet ved selvkritisk eftertænk-somhed, i nogle artikler endda kendelig pessimisme. Åbningsartiklen konstaterede, at verdenskrigen var endt “uden revolutionære udbrud af større omfang”. Det revolutionære opgør med kapitalismen stod nu som “en opgave af uoverskuelige dimensioner, og de kræfter, som staar til raadighed for opgavens løsning, er i øjeblikket tilsyneladende uendelig smaa”. Derfor skulle *Arbejderpolitik* ikke være “agitatorisk anlagt”, men skulle bidrage til at “genskabe og muligvis uddybe den marxistiske ideologi hos bevidste socialister”.²⁹ Én af udgiverne, John Andersson, fremhævede tilsvarende i en vigtig artikel, hvorledes netop skuffelsen af de revolutionære forventninger til krigsafslutningen kaldte på teoretisk selvansagelse hos marxisterne.³⁰ Den nærmeste fremtid rummede særdeles dystre udsigter, mente han:

“Den objektive situation frembyder latente spændinger så stærke, at det mindste tegn på spontane reaktioner fra massernes side vil resultere i de skarpeste forholdsregler og muligvis fremkalde fascisme på et tidspunkt, hvor handledygtige revolutionære organisationer endnu ikke er dannede, og dermed slukke lyset for endog al åndelig frihed [sådan som det var sket] i Tyskland.”³¹

Arbejderopposition 1946

Over for den bemærkelsesværdige pessimisme i Vedel-Petersen-kredsen, især hos John Andersson, stod mere optimistiske vurderinger af situationen og dens muligheder, først og fremmest knyttet til de omfattende strejker under overenskomstforhandlingerne i foråret 1946. Arbejderopposition levede nu op igen, med Børge Trolle, Børge Madsen, Carl Heinrich Petersen og kusken Knud Ellegård som drivende kræfter. Det

Alverdens revolutionære arbejdere samles bag Fjerde Internationales banner. En forsideillustration til trotskisternes illegale blad Klassekampen, 1944.

søgte at indvirke på bevægelserne gennem flyveblade og tidsskriftet *Arbejderopposition*, som var langt mere agitatorisk anlagt end det sideløbende *Arbejderpolitik*, men også mindre entydigt trotskistisk.³²

Da strejkerne fortsat tog til i København hen mod midten af maj, og da den DKP's

forretningsudvalg mandag den 13. maj uden held opfordrede til genoptagelse af arbejdet, så trotskisternes deres snit til at forsøge at lede bevægelsen ind i nye retninger. Arbejderopposition indkaldte til stormøde i Weinolds selskabslokaler om tirsdagen. Flere hundrede københavnske arbejdere mødte

op, heriblandt en socialdemokratisk udsending fra Dansk Arbejdsmands Forbund, som siden gav et formentlig troværdigt sammendrag af mødets forløb: Hovedtaleren Børge Trolle understregede, at strejkerne og fremmødet viste, at arbejderne havde mistet tilliden til deres ledere. Man måtte nu gå videre til en generalstrejke og etableringen af permanente strejkekomiteer, som skulle bygge direkte på arbejdspladserne. Mødet endte ifølge den socialdemokratiske iagttagelse i "vild uenighed og spektakel", og mange af deltagerne udvandrede. Alligevel lykkedes det at nedsætte et centralt 'strejkekontaktudvalg', som indkaldte til demonstration foran Christiansborg dagen efter. Udvalget publicerede en løbeseddel med budskabet: "Vi går ikke i arbejde, før Knud Kristensen er gået! Ingen bod til de strejkende arbejdere".³³

Men den stort anlagte demonstration blev en slem fiasko. *Socialdemokraten* talte "et halvt hundrede ganske unge mennesker, anført af (...) forfatter Børge Madsen".³⁴ Forsamlingen forsøgte at nå til havnen for at få arbejderne der til at gå med, men politiet opløste hurtigt demonstrationen – og tilbageholdt Børge Trolle og Børge Madsen for "forstyrrelse af offentlig ro og orden".³⁵ På de fleste arbejdspladser begyndte arbejdet igen onsdag den 15. maj. Efter dette nederlag synes det bredere Arbejderopposition-netværk hurtigt at være gået i opløsning.³⁶

Trolle, Madsen og andre af de mere agitatorisk indstillede trotskister havde følt sig tæt på et gennembrud over for bredere kredse, men var blevet skuffede. De kunne dog fortsat se deres forholdsvis optimistiske vurdering af situationens muligheder bekræftet, for strejkerne fortsatte hen over sommeren 1946. I *Arbejderpolitik* hævdede én fra denne kreds samme efterår, at de mange strejker i de forudgående måneder viste, at arbejderne nu var stærkere og stillede større krav, end de socialdemokratiske og kommunistiske ledere var villige til at honorere. Heri lå der ifølge skribenten "mu-

ligheder for en styrkelse af arbejderklassens bevidsthed og slagkraft som ingen sinde før i dansk arbejderbevægelses historie".³⁷

Disse vurderinger af situationens muligheder lå formentlig til grund for beslutningen om at standse *Arbejderpolitik* i slutningen af 1946 for i stedet at etablere en ny, partilignende organisation.

Revolutionære Kommuniste 1947

Revolutionære Kommuniste blev stiftet på en konference i Smallegade i København den 18. og 19. januar 1947 med deltagelse af et halvt hundrede mennesker.³⁸ Arrangørerne søgte tydeligvis at favne forholdsvis bredt. Deltagerne omfattede ikke blot figurerne fra Revolutionære Socialister, Arbejderopposition og en lille kreds omkring Popul Moth, men også folk uden for disse kredse, ikke mindst ældre, markante venstrefløjsskikkelser som Marie Nielsen, Alfred Kruse og Mogens Boserup.

Ideen om et nyt parti fik en blandet modtagelse i forsamlingen. Én af de trotskistiske deltagere, Gunner Jensen, erindrede senere Smallegade-konferencen som "et forfærdeligt møde", præget af gensidige bebrejdelser.³⁹ Ikke desto mindre blev organisationen stiftet. Dens organisatoriske struktur med celler på op til 20 medlemmer, der atter skulle indgå i større afdelinger, røbede forventninger om en ganske stor organisation.⁴⁰ Ved sin start havde Revolutionære Kommuniste dog kun omtrent 40 medlemmer, alle i hovedstadsområdet. Derfor slog ledelsen også kort efter de 3-4 københavnske celler sammen til én.⁴¹ Organisationens nye 14-dagesblad, *Det ny Arbejderblad* – titlen syntes at henvise til DKP's *Arbejderbladet*, der nu kaldte sig *Land og Folk* – viste imidlertid fortsatte forhåbninger om en direkte tilknytning til bredere kredse blandt arbejderne. Bladet udkom i foråret 1947 i et oplag på mellem 1000 og 3000, afhængigt af mulighederne for at skaffe papir og penge til trykningen – altså ganske mange eksem-

plarer for en så lille organisation.⁴² Ønsket om at distancere sig fra trotskisternes tilbagevendende smågruppekarakter og sekteriske træk kom også til udtryk i bladets udformning. Det rummede ingen referencer til Fjerde Internationale, og overhovedet synes danskerne i foråret at havde nedtonet deres kontakter til Internationalen.⁴³ Revolutionære Kommuniste satsede først og fremmest på at fungere som venstrefløjsalternativ til Socialdemokratiet og DKP, og over for offentligheden begrundede organisationen først og fremmest sin egen eksistens med disse ældre organisationers politiske fallit.⁴⁴

Denne meget almene begrundelse antydede dog også de underliggende politiske uenigheder, der fortsat plagede trotskisterne, også efter dette seneste kursskifte. Kredsen omkring Vedel-Petersen fastholdt sine pessimistiske fremtidsvurderinger i sit udkast til den nye organisations program. Udkastets erklærede sigte var at give generelle retningslinjer for at mediere mellem de dagsaktuelle krav og arbejderklassens magtovertagelse – altså det samme grundformål som i Trotskijs *Overgangsprogram* fra 1938 og Trolles ‘Dagen derpaa’ fra 1944.⁴⁵ Men denne medieringsbestræbelse prægede ikke teksten som helhed. Tværtimod klingede allerede åbningsfanfaren klart i mol:

“Den anden verdenskrig endte uden nogle revolutionære magtkampe. Den internationale kapitalisme beherskede krigens afslutning helt suverænt og havde allerede forberedt afslutningen under krigen.”⁴⁶

Denne formulering blev i andet udkast nuanceret med en anerkendelse af, at der dog havde fundet afgørende kampe sted, både i Europa og mange kolonilande – formentlig en indrømmelse til organisationens mere optimistiske fløj omkring Trolle. Konklusionen forblev imidlertid den samme: En socialistisk revolution var nok bydende nødvendig, men såre usandsynlig i den nære fremtid, der snarere ville byde på “kapita-

lens herredømme i fascistisk form”.⁴⁷ Trolle kritiserede denne tekst for at mangle “revolutionær glød”.⁴⁸ Kritikken blev efter alt at dømme delt af organisationens flertal, der undlod at vedtage en programtekst i denne omgang – en implicit erkendelse af organisationens rådvildhed, indre uenighed og marginalisering.

I de første måneder syntes Revolutionære Kommuniste dog at opnå en vis medvind. Medlemstallet voksede ganske vist ikke nævneværdigt, men den langvarige typografstrejke i foråret 1947, der forløb uden opbakning fra De samvirkende Fagforbund, gav en overgang *Det ny Arbejderblad* et noget større publikum, end trotskisterne var vant til. Da strejken efter tre måneder måtte afsluttes, fordi der ikke var pengemidler til at videreføre den, mistede også det nye blad læsere, og Revolutionære Kommuniste følte atter den politiske marginalisering som et meget akut problem. Da trådte trotskisternes gamle forskelle i både politiske grundforståelser og aktuelle mulighedsvurderinger atter frem.⁴⁹

Man kan se disse grunduenigheder i referatet af et ledelsesmøde i august 1947, hvor man diskuterede fremtiden for *Det ny Arbejderblad* – og derigennem også organisationen. Der var almindelig skuffelse over de foreløbige resultater, men vild uenighed om den videre kurs.

Poul Moth og et par andre insisterede på at fortsætte det agitatorisk anlagte blad uanset omstændighederne. Kredsen omkring Jacob Vedel-Petersen så sig derimod bekræftet i deres efterhånden traditionelle holdning: at en masseorienteret, agitatorisk indsats var en umulighed for organisationen lige nu, og at et teoretisk månedsskrift svarede bedre til gruppens behov.

Børge Trolle, der ellers havde stået for den mere udadvendte linje, støttede nu forslaget om et grundigere månedsblad, men med andre argumenter: Den manglende succes med *Det ny Arbejderblad* vidnede ikke om umuligheden af en revolutionær politisk handling, men skyldtes, at organisatio-

nen havde måttet lægge størstedelen af sine kræfter i det rent tekniske arbejde med bladet. Derfor havde man ikke kunnet "deltage i aktioner, være i nøje kontakt med arbejdspladserne m.v.", som man nødvendigvis måtte for at kunne udvikle et vellykket politisk agitationsorgan.⁵⁰ I denne trods alt optimistiske vurdering af den politiske situationes muligheder synes det at have ligget, at Trolle ikke forestillede sig et rent teoretisk månedsblad, men snarere et organ for mere detaljerede analyser og videreudviklinger af det programmatisk perspektiv.

Ryparkens Venner

De karakteristiske fløjkampe fik et beslægtet, men dog på væsentlige punkter anderledes udtryk i stridighederne kort efter stiftelsen om forbindelser til en lille gruppe, Ryparkens Venner.⁵¹ Denne gruppe forstod sig som en forlængelse af den gamle modstandsgruppe P6, og i begyndelsen af 1947 gennemførte den en stribe væbnede aktioner, bl.a. kidnapning af folk, der havde været i berøring med nazistiske kredse. Da nogle af gruppens medlemmer blev arresteret i februar samme år, viste der sig forbindelser til det nystiftede Revolutionære Kommunistler – forbindelser, som navnlig DKP's dagblad *Land og Folk* selvsagt gerne fremhævede.⁵²

En lille kreds inden for Revolutionære Kommunistler havde i hemmelighed plejet kontakter til aktionslystne, tidligere modstandsfolk med henblik på at oprette et illegalt 'proletarisk hjemmefær'. Udgangspunktet for kontakterne var sandsynligvis Børge Nielsen, der som nævnt havde været med i P6 under besættelsen. Men inden for Revolutionære Kommunistlers ledelse var det Jacob Vedel-Petersen, der stod som kontaktperson.⁵³

At forbindelsen til den væbnede gruppe blev formidlet af netop denne ellers så markant teoretisk inklinerede figur med en pessimistisk vurdering af handlingsmulighederne, kan umiddelbart forekomme para-

doksalt. Det var imidlertid næppe kun et tilfælde. Vedel-Petersen og hans kreds gav ganske vist langt fra nogen udtrykkelig støtte til væbnet kamp i den aktuelle situation. Det forhold, at han alligevel tolererede sådanne kampformer i omegnen af Revolutionære Kommunistler, synes ikke desto mindre at være betinget af Vedel-Petersenkredsens prognoser om en snarlig fascistisk udvikling i Vesten. I det mindste kunne denne prognose levere et vist rationale for opretholdelsen af væbnede grupper med henblik på at afværge farer fra væbnede kredse blandt nazister og kollaboratører – eller for den sags skyld fra en fremtidig stat med fascistiske træk.

Til trods for de markante forskelle mellem Moths virkelighedsfornægtende optimisme og Vedel-Petersenkredsens dybe pessimisme kan man her ane visse strukturelle ligheder mellem dem: For begge parter stod fjernmålene så fjernt, at de aktuelle handlinger og deres nærmål fik en ganske uklar relation til det, der var trotskisternes erklærede sigte: at samle arbejderklassens umiddelbare delkampe til et grundopgør med kapitalismen.

Hovedparten af Revolutionære Kommunistlers ledelse synes intet at have kendt til Vedel-Petersens militante kontakter, før de kom frem i pressen. Og navnlig Børge Trolle søgte af al magt at få organisationen til at tage klart afstand fra Ryparkens Venner. I et resolutionsudkast understregede han, at Revolutionære Kommunistlers virke måtte henvende sig åbent til arbejderne, og at dannelsen af små væbnede aktivistgrupper "ikke alene er udsprunget af en fejlagtig politisk vurdering, men desuden eventuelt kan komme til at betyde en overhængende fare for hele vores organisation og dens arbejde".⁵⁴ Her var tråde tilbage til den fordring om massebaseret modstandskamp, som Revolutionære Socialister havde formuleret under besættelsen.

Trolles skarpe afstandtagen mødte dog modvilje fra ledelsens flertal. Han blev anklaget for fraktionsskabende virksomhed,

idet han havde sikret sig opbakning til resolutionen i organisationens Sundby-celle forud for ledelsesmødet.⁵⁵ Poul Moth udarbejdede i stedet en kompromisformulering, som blev publiceret i *Det ny Arbejderblad*. Her udtalte ledelsen, at den ikke støttede kidnappingsaktionerne, men at den frem for at fordømme de arresterede ville forsøge at inddrage dem i Revolutionære Kommunisters rækker for at lede deres aktivitet ind i "mere resultatrige baner".⁵⁶

At hensynet til den lille kreds af kontakter med Ryparkens Venner hermed vandt over orienteringen mod masserne kan ses som udtryk for Revolutionære Kommunisters nye erkendelse af sin isolerede position, men det bør nok også forstås ud fra Moth-kredsens almindelige komplementære relaterende af abstrakt-utopiske fjernmål og en vilje til radikal handling her og nu – uanset de nærmere omstændigheder. Dette betyder langtfra, at Moth-kredsen nærrede direkte tilbøjeligheder til væbnet kamp under de danske omstændigheder, men her var dog vilje til at vise forståelse for væbnet kamp – og måske også at lade denne sympatiserende *forståelse* få forrang frem for den *kritik*, som Trolle fordrede.

Opløsning

Da Revolutionære Kommuniste den 5. oktober 1947 holdt sin anden konference, havde både Trolle-kredsen og Vedel-Petersen-kredsen forladt organisationen – og med dem formentlig også andre medlemmer med løsere tilknytning til det trotskistiske miljø. Tilbage var en ganske lille kreds omkring Poul Moth, der førte *Det ny Arbejderblad* videre og ansøgte om formel tilknytning til Fjerde Internationale.⁵⁷

Denne stærkt decimerede udgave af Revolutionære Kommuniste udgav også et kort, sigende programskrift. Det sammenfattede elementer fra tidligere programudkast med en række detaljerede punkter og delkrav om boligpolitik, kvinderettigheder og børneopdragelse – programpunkter, der

således synes i hvert fald delvis at stamme fra de øvrige trotskistiske netværk. Den absolutte præmis for alt dette var dog et endnu ikke eksisterende system af arbejdersråd. Samtidig rummede programmet en karakteristisk blank afvisning af alle eksisterende organisationer i arbejderbevægelsen, ikke kun Socialdemokratiet og DKP, men også fagforeningerne, der ifølge programmet var "vokset ind i den borgerlige stat" og var blevet rene "forhandlingsorganer med kapitalistiske".⁵⁸

Her var et symptomatisk fravær af analyser af den aktuelle situation og dens politiske handlingsbetingelser samt angivelser for etableringen af sådanne arbejdersråd, for ikke at nævne bestemmelsen af den revolutionære organisations egen rolle i en sådan proces – den type medieringer fra den aktuelle situation hen mod videre, mere afgørende fremtidsforandringer, som havde været en systematisk bestræbelse for især Revolutionære Socialister under besættelsen og Trolles programlignende skrifter, men også i Vedel-Petersens mere pessimistiske form. Det korte programskrifts system af arbejdersråd fungerede snarere som et tanke-spring, en abstrakt-utopisk forudsætning, der nok åbnede for radikal kritik af det bestående og hævdede den principielle mulighed af et mere ønskværdigt alternativ, men ikke anviste en vej fra det ene til det andet.

De øvrige trotskistiske netværk gled i de følgende par år ud af det politiske arbejde. Vedel-Petersen-kredsen synes ganske vist at have deltaget i Fjerde Internationales verdenskongres i april 1948. Endnu i begyndelsen af 1949 deltog repræsentanter for den også i møder, hvor man sonderede mulighederne for atter at samle de danske trotskistiske kræfter. Her gentog Vedel-Petersen-kredsen dog, at den anså det for "temmelig håbløst at lave noget i øjeblikket".⁵⁹ Dette var det sidste, man hørte til denne kreds.

Børge Trolle og en lille gruppe af folk med en fælles fortid i Revolutionære Socialister under besættelsen – Carl Heinrich Petersen, Peder Pedersen og Kaj Andersen –

dannede i efteråret den interimistiske gruppe Internationale Kommunister i Danmark. I lyset af de ugunstige betingelser for handling ville denne gruppe arbejde hen mod de teoretiske refleksioner og analyser af situationen, som navnlig Trolle havde efterlyst. Til det formål publicerede de det dupliserede tidsskrift *Arbejderpolitik – Marxistisk tidsskrift*. Men også her syntes energien svigtende – i hvert fald standsede dette tidsskrift efter nogle få måneder.⁶⁰

Da Trolle i efteråret 1948 fik kontakt med en lille ny gruppe, Venstresocialistisk Ungdom, forsøgte han atter at samle kime- ne til en mere samlet, uafhængig venstrefløj. Venstresocialistisk Ungdom bestod af unge med baggrund i den Tysklandsbrigade, der deltog i besættelsen af Tyskland i årene umiddelbart efter 1945, men her udviklede stærkt antimilitaristiske, venstreorienterede synspunkter, vistnok ud fra kontakter med det nye svenske Vänstersocialistiska Partiet.⁶¹ Ved Trolles hjælp blev der etableret en 'samarbejdskomité', der skulle koordinere den nye gruppe med Trolles egen lille kreds, foruden Moths Revolutionære Kommunist- ster, der i efteråret 1948 var nået helt ned på kun fire aktive medlemmer og derfor var blevet nødt til at gøre en pause i udgivelsen af *Det ny Arbejderblad*.⁶²

Uenighederne om, hvordan man skulle agere under den kolde krigs ugunstige poli- tiske betingelser, dukkede dog hurtigt frem igen og fik effektivt lukket for ethvert for- søg på at bryde med isolationen. Trolle nåede i 1949 frem til, at man i lighed med de britiske trotskister burde træde ind i det socialdemokratiske parti for at skabe forbindelser med dets venstrefløj. Hans nære be- kendte, Carl Heinrich Petersen, der snarere var syndikalist og til trods for sit flerårige engagement i de trotskistiske grupper ikke brød sig om politiske partier, mente derimod, at man hellere burde kaste kræfterne ind i bredere organisationer som Een Verden, Kvindernes internationale liga for fred og frihed eller Frit Danmark. Den mest markante blandt de få VSU'ere, der ikke al-

lerede i de første måneder var blevet skræmt bort af trotskisternes heftige indbyrdes stridigheder, Preben Kinch, forfærdedes over Trolles imødekommenhed over for Socialdemokratiet og ville i stedet engagere sig i DKP for at udnytte indre utilfredsheder der.⁶³

Poul Moth vandt derimod opbakning til en enklere og klarere udvej: at afvise ethvert arbejde inden for de store partier og i stedet proklamere en selvstændig organisation. Omkring første december 1949 stiftedes Internationale Socialister.⁶⁴ Hovedresultatet af hele manøveren var en videreførelse af Moth-kredsen, udvidet med nogle få medlemmer, hvoraf kun ét – Kinch – holdt fast i engagementet i længere tid. Den nye organisation genoptog udgivelsen af *Det ny Arbejderblad* og opretholdt det indtil 1954, da gruppen – endnu engang reduceret til en lille håndfuld aktive – måtte indstille sine aktiviteter. Først nogle år senere, med det sovjetiske 'tøbrud' og fremvæksten af 'det nye venstre', indgik nogle af folkene fra Moth-kredsen atter i nye trotskistiske grupper.

Alternativets betingelser

Den handlingslammelse, pessimisme og svækkelse, der således ramte de små danske trotskistgrupper i de umiddelbare efterkrigsår, kan næppe forstås udelukkende som følge af ugunstige politiske omstændigheder. Den kan næppe heller reduceres til nogle få individers særlige karakterbundne handlinger. Som det forudgående viser, efterlod omstændighederne rum for forskellige relateringer af nærmål og fjernmål – og dermed forskellige konstellationer af det abstrakt-utopiske over for det konkret-uto- pisk medierede samt forskellige konstrukti- oner af politiske handlingsmuligheder. Heri kan vi formentlig ane grundtræk, som vil kunne genkendes i helt andre kontekster

Bestræbelserne, navnlig hos Trolle og blandt de øvrige medlemmer fra Revolutio- nære Socialister under besættelsen, på at udvikle et overgangsprogram for en revolu-

tionær udvikling af krigsafslutningen for Danmarks vedkommende, var nok betydeligt mere konkret forankret i træk ved den eksisterende virkelighed end Moths fantasi om verdens frelse gennem kunstsprog og pludseligt fremtryllede systemer af arbejdersråd. Her fandtes den mest systematiske bestræbelse blandt danske trotskister på at etablere et nyt politisk handlingsrum ved at søge forbindelser til bredere kredse af danske arbejdere med afsæt i aktuelle, konkrete sociale og politiske anliggender – snarere end den rent overordnede diskussion af socialismens væsen eller aktualitet.

Også Trolle-fløjens udsyn rummede dog elementer af noget abstrakt utopisk, som kunne siges at stille sig i vejen for en konkretisering af strategien. Det gjaldt ikke mindst i den modelagtige, undermedierede overførelse af den russiske revolutions forløb til en dansk kontekst – en tilbøjelighed, der ikke kun kan findes hos Trolle, men i store dele af traditionen fra Trotskij. Denne fløjs satsning på at bryde med marginaliseringen betød samtidig, at den fik vanskeligt ved at opretholde sine aktiviteter – og dermed den politisk-organisatoriske kontinuitet – under den radikale marginalisering, trotskisterne mødte i slutningen af 1940'erne.

Vedel-Petersen-fløjen synes at have været langt mere tilbøjelig til kritiske refleksioner over den revolutionære politiks udviklingsbegrænsninger, ikke mindst fordi dens dybt pessimistiske vurdering af de politiske konjunkturer og dens betragtning af marxismen som en teori under kritisk udarbejdelse – snarere end et færdigt redskab til politisk handling – en overgang synes at have styrket hinanden gensidigt. Denne kreds' aktiviteter i den umiddelbare efterkrigstid viser da også, at det i praksis lod sig gøre at forene – med Antonio Gramscis udtryk – 'intellectets pessimisme' med 'viljens optimisme'. Men graden af pessimisme i dette lille netværk førte også til en suspension af det socialistiske fjernmål fra den aktuelle politik, der ikke alene kunne danne grundlag for

kontraproduktive nærmål som f.eks. kontakten til Ryparkens Venner, men også på lidt længere sigt syntes at fjerne formålet med selve det kritisk-teoretiske arbejde.

Moth-kredsens stædige virkelighedsfor nægtelse, dens stædige messen om socialismens nødvendighed i al almindelighed og dens udprægede tilbøjelighed til abstrakt-utopiske kontrasteringer af nærforventning og fjernforventning rummede ingen af Trolle-fløjens eller Vedel-Petersen-fløjens respektive, relative fortrin. Til gengæld synes selve det abstrakt-utopiske perspektiv her *også* at have fungeret som mulighedsbetingelse for fastholdelsen af ikke blot en vis organiseret politisk virksomhed, men også overhovedet evnen til at forestille sig noget tredje som et samfundspolitisk alternativ i den kolde krigs bipolar verdensbillede. Hvor ufrugtbart Moth-linjen end var for en politisk gruppe med ambitioner om effektiv handling, var den bedre egnet end de øvrige til politisk og organisatorisk 'overvintring'.

Noter

1. *Arbejderpolitik* nr. 2, januar 1941, s. 7.
2. Til trotskismens historie og den nyere historiskrivning om emnet: Robert J. Alexander: *International Trotskyism*, London 1991; Jan Willem Stutje: 'Trotskyism Emerges from Obscurity: New Chapters in its Historiography', *International Review of Social History*, vol. 49, 2004, s. 279-292; Ian Birchall: [anmeldelse af 12 nyere fremstillinger af den trotskistiske bevægelses historie], *Historical Materialism*, 13:4, 2005, s. 303-330; samt generelt tidsskriftet *Revolutionary History*.
3. Ernst Bloch: *Abschied von der Utopie?*, Frankfurt am Main 1980, især s. 71f, 111, 135; samme: *Tübinger Einleitung in die Philosophie*, bd. 1, Frankfurt am Main 1963, s. 128-132.
4. Isaac Deutscher: *The Prophet Outcast. Trotsky 1929-1940*, Oxford 1963; Daniel Bensaïd: *The Formative Years of the Fourth International (1933-1938)*, Amsterdam 1988; George Breitman: *The Rocky Road to the Fourth International, 1933-38*, New York 1979; Rodolphe Prager: *Les congrès de la IVe Internationale*, bd. 1: *Naissance de la IVe Internationale (1930-1940)*, Paris 1978; Will Reiser

(red.): *Documents of the Fourth International: The Formative Years (1933-40)*, New York 1973; *Towards a History of the Fourth International, Part 2: How the Fourth International was Conceived*, New York 1973.

5. Steen Bille Larsen: *Mod strømmen*, Kbh. 1986; Anton Schou Madsen: *Trotskyismen i Danmark 1938-1947 – et bidrag*, upubl. speciale, Aalborg Universitet 1983. Dele af trotskyismens historie i 1940'erne opridses også kort i Sarah von Essen, Sebastian Lang-Jensen, Mogens Pelt & Ditlev Tamm: *PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989*, Kbh. 2009 (bd. 9 i Rasmus Mariager & Mogens Pelt, red.: *PET-kommissionens beretning*), s. 35-42.

6. Jf. Hans Uwe Petersen (red.) (1991): *Hitler-flüchtlinge im Norden. Asyl und politisches Exil. 1933-45*, Kiel; Minna Steffen Pedersen: 'Matteotti-Komiteen og Hitler-flygtningene', *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, nr. 20, 1990, s. 305-319.

7. Jf. forskellige angivelser af medlemstal i *Beretning til Folketinget afgivet af den af tinget under 15. juni 1945 nedsatte kommission i henhold til Grundlovens § 45*, Kbh. 1945-58, bd. VII, 1, s. 195; Walter Held til Otto Schüssler, 23/3-1935, Børge Trolles arkiv, Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (herefter BT-ABA), ks. 2. Til den tyske organisation og københavngruppen: Wolfgang Alles: *Zur Politik und Geschichte der deutschen Trotskisten ab 1930*, Frankfurt a.M. 1987; *Unser Weg. Bulletin der Internationalen Kommunisten Deutschlands (Bolschewiki-Leninisten)*, udg. af I.K.D. Ortsgruppe København (kun nr. 3 fra nov. 1934 synes at være bevaret på ABA).

8. Jf. til Jungclas' levned *Von der proletarischen Freidenkerjugend im Ersten Weltkrieg zur Linken der siebziger Jahre: Georg Jungclas, 1902-1975: eine politische Dokumentation*, Hamburg 1980; *Klassekampen* nr. 48 & 49, 1975; Børge Trolle: 'Sjorsh er død', *Minavisen* 8/10-1975. Jungclas' rapporter til Trotskij gennem 1933 findes i Lev Trotskij, personarkiv, ABA (kopier fra Trotskij-arkivet på Harvard University).

9. 'Det danske socialdemokratis arbejdsprogram', ottesiders duplikat i Carl Heinrich Petersens arkiv, ABA (herefter CHP-ABA), ks. 32; Larsen *Mod strømmen*, s. 167f, 201.

10. Jf. Larsen *Mod strømmen*, s. 174ff; Preben Wolthers: 'Poul Moth er død', *Klassekampen* nr. 57, 1976, s. 14, samt stikord til en selvbiografi i Poul Moth til "Secrétariat International de la Quatrième Internationale", 16/7-1947, i International Secretariat, 4. Internationale –arkiv, ABA (herefter IS-ABA); Thomas Sæhl Sørensen: 'Jaget af fascisterne – dødsdømt af stalinisterne' (interview

med Åge Kjelsø), *Den røde tråd*, nr. 31, 1993; Ulrik Wagner og Thomas Sæhl Sørensen: (Kjelsø-nekrolog) *Den Røde Tråd* nr. 35, 1995; Kurt Sørensen: '– Der er mange kampe tilbage' (interview m. Tage Lau), *Klassekampen*, nr. 7, 1984; Vagn Rasmussen: 'Tage Lau 1914-1991', *Klassekampen*, nr. 3, 1991; Carl Heinrich Petersen: 'Dansk trotskist i spansk borgerkrig', *Hug!*, nr. 17, 1977, s. 56-64; Åge Kjelsøs beretning til Helge Tønnesen, 25/8-1970, båndoptagelse, håndskriftsamlingen, Det kgl. Bibliotek; Tage Laus beretning til Anton Schou Madsen, 15. april 1983 (i Anton Schou Madsens papirer, privatsamling, venligst udlånt til forfatteren – herefter forkortet ASM). Jf. også Børge Nielsen: *Det skete i de dage*, Skjern 1988; samt Bjarne Jensens erindringer i Aage Frandsen: 'Medlemskab af DKP kan sammenlignes med medlemskab af Jehovas Vidner', *Socialisme på dansk*, Kbh. 1984, s. 16-23.

11. Steen Uhre Knudsen og Jørgen Munksgård: *DSU i 30'erne*, upubliceret speciale, 1981 (ABA); Mariann Brandt m.fl.: *Socialdemokratisk agitation og propaganda i mellemkrigstiden*, Århus 1979; Larsen *Mod strømmen*, s. 160-171.

12. Petersen 'Dansk trotskist'; Kjelsøs beretning til Tønnesen.

13. *La permanenta revolucio*, 1935-36; *Levigul*, 1937-39; *Kvara Internacio – Bulteno de la Internacio Komunista frakcio de SAT (trockista)*, 1950-53; foruden resumeer på esperanto i *Det ny Arbejderblad* fra august 1947 og frem.

14. Poul Moth: *Nasjonalist eller verdensborger?*, Kbh. 1941, s. 2 (ABA); samme: *Vor stilling til de nasjonale bevægelser hos de undertrykte folk*, Kbh. 1941, Åge Kjelsøs papirer (privatsamling). Anationalismen havde rødder hos SAT's stifter, Eugène Adam, kaldet Lanti (sammenskrivning af det franske *L'anti*: den, der er imod). Jf. Robert Forster: *The Esperanto Movement*, 1982, s. 188-210. Få år efter krigen begyndte Moth at foretrække det nyere kunstsprog, interlingua – jf. hans trotskistiske tidsskrifter på dette sprog: *Super Li Frontieras – Revue ouvrere international*, 1949-52; *Le Lucta – Sumarios e opiniones trotskista*; 1952-54.

15. Børge Trolle: 'De Revolutionære Socialisters indsats i besættelsesårene', i Karen Pedersen & Therkel Stræde (red.): *Anarki og Arbejderhistorie. Festskrift for Carl Heinrich Petersen*, Kbh. 1985, s. 224-240, her s. 232; Børge Trolle: 'Kurzer Bericht über die Tätigkeit der dänische Gruppe der IV Internationale während des zweiten Weltkrieges', 1948, (BT-ABA) – begge tekster er udpræget kritiske over for Moths holdninger, men intet i Moths handlinger eller ytringer i øvrigt på denne tid synes at tale imod deres troværdighed på dette punkt.

16. Laus beretning til Madsen; Kjelsøs beretning til

- Tønnesen; Gunner Jensens beretning, 1975, kassetebånd fra Socialistisk Arbejderpartis samlinger (ASM). Børge Niensens memoirer [*Det skete i de dage*] springer desværre besættelsestiden over.
17. Trolle 'De Revolutionære Socialister'; samt adskillige mundtlige beretninger fra Trolle i ASM. Jacob Vedel-Petersens beretning til Anton Schou Madsen, 11/7-1983 (ASM); kort nekrolog over Jacob Vedel-Petersen, Ritzaus Bureau 14/7-1998, tilgået via infomedia.
18. Jf. bladet *Klassekamp*, f.eks. nr. 1, november 1939, s. 4-11, 15-21; nr. 2, november 1939, s. 1-3 & 6-8, foruden det danske stof i det norske blad *Oktober* gennem 1939; samt Bertel Nygaard: 'En tredje vej. Hitler-Stalin-pagten, Finlandskrigen og de danske trotskister', *Arbejderhistorie* nr. 2-3, 2004, s. 99-108.
19. *Klassekampen* nr. 8, marts 1943.
20. Ledelsen i Arbejderopposition og redaktionen af bladet var domineret af trotskister: Børge Trolle, Knud Ellegård og Thorvald Jensen. Medlemsskaren var mere broget. De medlemmer af Revolutionære Socialister, som var aktive i Arbejderopposition, talte blandt andre Alvar Westerberg (malerne), Bruno Nielsen (Jord og Beton), Kaj Andersen (lagerarbejder, organiseret i HK), Niels Jacobsen (formand for Frisørernes Fagforening i København), Alfred Püschl (cigarmagerne), Torben Kirstein (akademikerne), Børge Trolle (HK), Knud Ellegård (formand for kuskenes fællesklub), Thorvald Jensen (typograferne) og Hjalmar Püschl. Denne liste stammer fra Madsen (1983), s. 108, der primært bygger på Børge Trolles erindringer. I Bedriftstillidsmændenes Udvalg sad bl.a. Knud Ellegård. Carl Heinrich Petersen: 'Politiske erindringer, del 4: Trotskister til kamp mod stalinister' (radioprogram i udskrift, udateret), ASM; Knud Ellegårds beretning, 3/2-1970 (båndoptagelse, Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling). Kilderne til bedriftstillidsmændenes Sammenlutning, som også i perioder blev kaldt Tillidsmændenes Samvirke og Femmands-udvalget, er meget få og spredte: *Det ny Arbejderblad*, nr. 2, marts 1947, s. 2; samt nr. 5, 1947 og nr. 9, 1947. Det nævnes desuden i *Land og Folk*, 23/1-1947.
21. Trolle 'De Revolutionære Socialister'; Trolles beretning til Anton Schou Madsen, 22. januar 1985; Trolles beretning til Helge Tønnesen, 21. oktober 1969; *Klassekampen*, særnr., 4. oktober 1943.
22. Jf. *Arbejderopposition* 3. årgang nr. 1, februar 1945 og nr. 2, marts 1945.
23. Jf. f.eks. *Die Wahrheit*, nr. 10, 25. april 1945, fundet i Socialistisk Arbejderpartis lokaler i København, siden overleveret til ABA.
24. 'Fremad mod et revolutionært parti i Danmark', BT-ABA, ks. 2.
25. 'Dagen derpaa', *Klassekampen* særnummer, april 1944.
26. Jf. Leo Trotskij: *Overgangsprogrammet. Kapitalismens døds kamp og Fjerde Internationales opgaver*, Kbh. 1981.
27. 'Faglig opposition. Programmerklæring', 'Buk' (Børge Trolle) til 'kammerater' 15/7-1945, Børge Madsen til "Kammerat", 20/7-1945; 'Arbejderklassen og situationen i dag'; Børge Trolle til Børge Madsen, 22/7-1945; 'Til danske arbejdere. Flyveblad udsendt af Revolutionære Faggrupper'; 'Revolutionært Arbejderforbunds principerklæring' – alle i John Andersson-arkiv, ABA (herefter JA-ABA), ks. 1.
28. *Stormfanen. Organ for D.S.U. Østre Distrikt*, 1942-43
29. *Arbejderpolitik*, nr. 1, januar 1946, s. 1, 4.
30. John Andersson: 'Teoriens Betydning for den revolutionære Kamp', *Arbejderpolitik* nr. 1, januar 1946, s. 17-22
31. Andersson 'Teoriens', s. 22. En tilsvarende forudsigelse af efterkrigsfascismen var allerede kommet til udtryk i en tidligere trotskistisk domineret publikation, jf. *Frihed* nr. 3, 1942, s. 13 – muligvis også med Andersson som forfatter. Jf. også det ovennævnte dokument 'Til kamp for frihed og socialisme – retningslinjer for dansk arbejderdoms politik', BT-ABA, ks. 2.
32. Børge Madsen til Brynjulfsen, 23/5-1946, JA-ABA, ks. 1. Jvf. også 'Smedeforliget', *Arbejderpolitik* nr. 2, februar 1946, s. 18-23. Jvf. også 'Stands transporten i dag', flyveblad udsendt af Transportarbejdernes strejkeudvalg, i fotokopi i ASM; *Social-Demokraten*, 13/5-1946.
33. Madsen *Trotskismen*, s. 131; referat af mødet, herunder Trolles tale, samt optryk af løbesedlen i *Socialdemokratiske Noter* nr. 8, 22/5-1946, s. 620ff. Referatet i *Socialdemokratiske Noter* bygger på et internt notat af Børge H. Jensen til Dansk Arbejdsmands Forbunds forretningsudvalg (i fotokopi i ASM).
34. *Socialdemokraten* 16/5-1946.
35. Madsen *Trotskismen*, s. 132. Jf. Børge Madsen til Brynjulfsen, 23. maj 1946, JA-ABA, ks. 1.
36. Jf. sidste nummer af *Arbejderopposition* 4:2, 7/6-1946; Georg Borg Hansen m.fl. til "kammerater", 8/6-1946, JA-ABA, ks. 1; *V/SU-Press Service*, nr. 2, 25/5-1949, Preben Kinchs arkiv, ABA (PK-ABA).
37. 'Situationen', *Arbejderpolitik*, nr. 4, sept.-okt. 1946, s. 2.
38. *Det ny Arbejderblad* 1, 22/2-1947. Jf. dog også dokumentet med den bemærkelsesværdige titel 'Revolutionære kommunisters anden konference 11. og 12. januar 1947', der er en mødedagsorden og –

som den eneste kilde – antyder, at der har været tale om en række møder (CHP-ABA, ks. 30, unavngivet, usorteret læg.) Deltagerantallet angives i Jacob Vedel-Petersen til Internationalt Sekretariat, 31/5-1947, IS-ABA. Dette stemmer nogenlunde overens med Gunner Jensens beretning til Anton Schou Madsen, 24/2-1982.

39. Jensens beretning til Madsen, 24/2-1982.'

40. 'Love for Revolutionære Kommuniste', BT-ABA, ks. 1, læg D1.

41. Jacob Vedel-Petersen til Internationalt Sekretariat 31/5-1947, IS-ABA.

42. Ifølge en samtidig rapport til Fjerde Internationales ledelse udkom avisen i 3000 eksemplarer, som blev solgt ved fabrikker og kontrolsteder for arbejdsløse (Vedel-Petersen til Internationalt Sekretariat, 31/5-1947, IS-ABA). I et referat fra et ledelsesmøde i organisationen ledermøde 10. august 1947 (JA-ABA, ks. 1) aftalte man ved en enkelt lejlighed at begrænse oplaget til 1000 pga. papirmangel, ligesom det her fremgik, at der var problemer med at sikre bladets økonomiske grundlag.

43. Fjerde Internationales ugebrev *International Press Service* rummede i 1940'ernes slutning kun meget lidt dansk stof, ofte sporadisk og sammensat gennem ikkedanske kilder, jf. udgaverne fra 11/10-1946, 7/3-1947, 6/6-1947, 21/10-1947. Det er også sigende, at de danske trotskister ikke af egen drift orienterede Internationals ledelse om stiftelsen af Revolutionære kommunister, jf. Walter (Ernest Mandel) til "Genossen", 15/3-1947, IS-ABA; Jacob Vedel-Petersen til Internationalt Sekretariat, 31/5-1947, IS-ABA; Pilar til Jacob Vedel-Petersen 19/7-1947, IS-ABA.)

44. *Det ny Arbejderblad* nr. 1, 22/2-1947.

45. 'Arbejdsprogram for Revolutionære Kommuniste', oprindeligt udkast, BT-ABA, ks. 1, læg D1, s. 2.

46. 'Arbejdsprogram for Revolutionære Kommuniste', oprindeligt udkast, s. 1.

47. Arbejdsprogram for Revolutionære Kommuniste', revideret udkast, s. 1, BT-ABA, ks. 1, læg D1; citat fra oprindeligt udkast, s. 2.

48. Børge Trolle: 'Randgloser', 18/1-1947, BT-ABA, ks. 1, læg D1.

49. Referat af ledermøde i Revolutionære Kommuniste 10/8-1947, JA-ABA, ks. 1.

50. Referat af ledermøde, 10/8-1947, JA-ABA, ks. 1.

51. Jf. Morten Thing: 'Ryparkens Venner' i dette nummer af *Arbejderhistorie*.

52. Jf. *Land og Folk*, især 19/2-1947 og 23/2-1947.

53. Jacob Vedel-Petersens indlæg i referat af ledermøde i Revolutionære Kommuniste 12/4-1947, JA-ABA, ks. 1. Jf. også Vedel-Petersens beretning til Anton Schou Madsen, 11/7-1983.

54. 'Til Revolutionære Kommunistes Centralkomité', JA-ABA, ks. 1.

55. Referat af ledermøde i Revolutionære Kommuniste 12/4-1947, JA-ABA, ks. 1.

56. 'Vor andel i kidnappingen', *Det ny Arbejderblad* nr. 4, april 1947. Jf. referat af ledermøde i Revolutionære Kommuniste 12/4-1947, JA-ABA, ks. 1.

57. *Det ny Arbejderblad* nr. 13, 10/11-1947. Jf. *International Press Service* 21/10-1947.

58. *Revolutionære Kommuniste (4. Internationale). Program*, Kbh. 1947 (genudgivet i fotografisk optryk af Revolutionære Socialisters Forbund, 1977).

59. Rodolphe Prager: *Les congrès de la IVe Internationale*, bd. 3: *Bouleversements et crises de l'après-guerre (1946-1950)*, Paris 1988, s. 45f; referat af møde 24/4-1949 ved Preben Kinch, PK-ABA.

60. Jvf. Børge Trolle til 'Walter' (Ernest Mandel), 8/12-1947, IS-ABA.

61. Pjece om VSU, CHP-ABA, ks. 30; Trolle til 'Genosse Walter' (Ernest Mandel), 21/2-1949, BT-ABA.

62. 'Aktuel politisk oversigt 14-2 til 22-2, 1949. Nr. 4'; 'Aktuel politisk oversigt 1-3 til 11-3. Nr. 6', CHP-ABA, ks. 30. Referater af ledelsesmøder i PK-ABA; brev til medlemmerne fra VSU, 15/1-1949, PK-ABA; Poul Moth til Internationalt Sekretariat 1/9-1948, IS-ABA.. Jvf. også *Quatrième Internationale*, 7:3-6, 1949, s. 46.

63. Referat af udvalgs møde 24/10-1949, PK-ABA; Kinch til Internationalt Sekretariat, 22/1-1950, IS-ABA. Carl Heinrich Petersen: 'Hvad skal der gøres? – og hvad kan der gøres?', samt Preben Kinch: 'Bør vi træde ind i Socialdemokratiet', *Arbejderpolitik*, nr. 6, 1949, hhv. s. 13f og 14f. Jf. også 'Opråb! Kammerater i det kommunistiske parti!', fotokopi i ASM, hvor Preben Kinch står som kontaktperson.

64. Referat af ledelsesmøde 14/12-1949, PK-ABA.

Abstract

Bertel Nygaard: Revolution postponed. Danish Trotskyists during the 1940's, *Arbejderhistorie* 3/2012, pp. 77-94.

Small groups of Trotskyists – dissident communists following the ideas of Leon Trotsky, the exiled Russian revolutionary – had existed in Denmark since German Trotskyist refugees arrived in Copenhagen following the Nazi takeover in 1933. During the Second World War and the German

Occupation of Denmark, a core group of Danish Trotskyists advocated a strategy of mass-based resistance instead of the type of guerilla sabotage conducted by the main resistance movements. This strategy was premised on anticipations of a great wave of social revolution in the West as well as the USSR on the heels of the war.

When this did not occur, the Danish Trotskyists were forced to revise their approach. In the process, a number of tiny networks of people, held together internally and differentiated from each other by personal as well as political considerations, expressed widely different anticipations for the immediate future as well as a variety of political and organizational tactics considered necessary to the continuation of revolutionary politics in unrevolutionary circumstances. One network around Poul Moth, working to combine Trotskyism with the spread of Esperanto and the 'anationalist' ideas of the labour Esperantist movement, SAT, insisted on spiting circumstances by continuing mass agitation for revolutionary ideas. Another network, around Jacob Vedel-Petersen, was markedly pessi-

mistic about the immediate future and revolutionary agitation, predicting the imminent rise of new forms of Fascism in Western Europe. These people opted for critical revisions of Marxist theory and analysis of contemporary society, in order to cope with such anticipations. A third, more heterogeneous network around Børge Trolle strove to continue their engagement in mass movements, but in forms adapted to circumstances characterized by the immediate impossibility of revolution. Despite a series of attempts at holding these factions together, even expanding them by short-lived attempts to establish a new communist party, Revolutionære Kommuniste, they found it difficult to sustain collaboration when faced with extremely modest success. By late 1947, and, after some attempts at reviving their collaboration, the three groups had fallen apart, leaving only the group around Moth to continue Danish Trotskyism.

Bertel Nygaard
Lektor, ph.d. ved Århus Universitet
bertel.nygaard@hum.au.dk